Mariola Balińska

JAN BUŁHAK „KRAJOBRAZY. WARMIA, MAZURY I SUWALSZCZYZNA 1946–1949”

6 lipca 2023 roku podczas VII Forum Otwartego Regionalizmu „Czy Polska/Europa potrzebuje dziś dialogiczności kultur?” w Muzeum Historycznym w Ełku w budynku Starej Wagonowni otwarto wystawę Jana Bułhaka „Krajobrazy. Warmia, Mazury i Suwalszczyzna 1946–1949”. 29 września 2023 odbył się finisaż wystawy połączony ze spotkaniem autorów wystawy. Wystawa fotografii Jana Bułhaka uznanego za jednego z najważniejszych polskich fotografów XX wieku to wyjątkowy pokaz stu czarno-białych fotografii, których wizerunki udostępniło ze zbiorów Muzeum Fotografii w Krakowie. Na ekspozycji znalazły się kadry ukazujące piękno krajobrazu, linię brzegową jezior czy efektowne ujęcia chmur wraz z dokumentacją architektury świeckiej i sakralnej. Wystawa jest powojenną dokumentacją miast Warmii i Mazur, między innymi Barczewa, Braniewa, Ełku, Mikołajek, Giżycka, Olsztyna oraz okolic Dorotowa, Wójtowa czy Wierzbin. Fotografie powstały podczas podróży zaplanowanych i organizowanych przez Mieczysława Orłowicza na

1. Ełk. Muzeum Historyczne. Wystawa Jana Bułhaka „Krajobrazy. Warmia, Mazury i Suwalszczyzna 1946–1949”, otwarta 6 lipca 2023. Fot. Marta Murzyn / Muzeum Historyczne w Ełku.

potrzeby Wydziału Turystyki Ministerstwa Komunikacji. Zorganizowana na szeroką skalę po II wojnie światowej akcja dokumentacyjna miała na celu ukazanie tych terenów zintegrowanych z terenami dawnej Polski. Wiele z tych fotografii zostało wykonalnych przez Jana Bułhaka z zastosowaniem podobnego kadrowania i ukazania detalu, jaki widoczny jest w dokumentacji Wilna, które artysta wykonał jeszcze przed wojną na zamówienie Zarządu Miasta Wilna. Ten romantyczno-szlachecki akcent fotografii w ukazaniu krajobrazu, ale też w sposobie postrzegania i interpretowania architektury miał na celu „upaństwowienie” tych ziem i ukazanie ich jako „naszych od zawsze”. Dzięki popularyzacji tych wizerunków fotograficznych krajobraz ten wraz z architekturą miał stwarzać wrażenie – na nowo przybyłych na te tereny Polakach – znajomego i swojskiego. Dokumentacja architektury i krajobrazu została wykonana przez artystę według założeń opracowanej przez niego w latach 30. XX wieku koncepcji fotografii ojczystej, która miała na celu pochwałę piękna polskich wsi i miast.

Po drugiej wojnie światowej fotografię krajoznawczą poszerzono o wątki społeczno-polityczne i przy wsparciu państwa Bułhakowi udało się wdrożyć i zrealizować swój program, wszystkie wykonane zdjęcia znajdowały się w Archiwum Ministerstwa Komunikacji. Odrębnym wątkiem jest włączenie do wystawy fotografii Jana Bułhaka z terenu Suwalszczyzny ukazujących nie tylko krajobraz z okolic Starego Folwarku i Wigier, ale również dokumentację architektury Suwałk czy Augustowa. Zabieg uwzględnienia tych fotografii był celowy, terytorialnie Ełk zlokalizowany „na pograniczu”, blisko historycznych podziałów terytorium Polski przed drugą wojną światową. To pokazuje, w jak niewielkiej odległości od miejsca wytawy możemy odczytywać zauważalne różnice regionu, o odmiennej historii, innej zabudowie architektonicz-

2. Ełk, Muzeum Historyczne, budynek Starej Wagonowni, 29 września 2023 odbył się finisaż wystawy połączony ze spotkaniem z autorami wystawy. Fot. Marta Murzyn / Muzeum Historyczne w Ełku.

nej kształtowanej na podstawie odmiennych kodów kulturowych. Wystawa Jana Bułhaka została poszerzona o współczesny fotograficzny komentarz, którego autorami jest Robert Tyska oraz Zuza Grabowska. W formie cyfrowej została zaprezentowana, wykonana w 2023 roku dokumentacja, z zachowaną niemal identyczną perspektywą ujęć tych samychmiejsc, które są zarejestrowane w fotograficznych kadrach Jana Bułhaka. Zestawienie współczesnej dokumentacji z fotografiami Bułhaka jest ciekawym zabiegiem i kieruje uwagę odbiorcy w kierunku mimowolnych porównań. To współczesne spojrzenie na krajobraz i zasób kultury materialnej staje się pretekstem do refleksji nad kierunkiem procesów zmian, jakie dokonały się w tym obszarze po drugiej wojnie światowej. Wystawa stawia istotne pytanie, jak na przestrzeni niemal siedmiu dekad zmieniał się krajobraz jako naturalne otoczenie człowieka oraz jakim został poddany przekształceniom. Odbiorcy wystawy mogą również dostrzec zmiany współczesnego stanu zachowania prezentowanej na fotografiach architektury czy dokumentacji urbanistycznej niektórych miast. Celem wystawy nie jest jednak wartościowanie kierunku tych zmian, ale raczej ekspozycja ma skłonić nas do namysłu, jaki wpływ na człowieka ma krajobraz oraz czy, a jeśli tak, to w jaki sposób, może on nas kształtować. W szerszej perspektywie autorzy wystawy próbują odpowiedzieć na pytanie, czym dziś jest dziedzictwo materialne i kulturowe i czy powiązana z nim natura wpływa na egzystencję człowieka, stając się jednym z elementów kształtujących naszą tożsamość.

Mariola Balińska

Ełk, Muzeum Historyczne,
budynek Starej Wagonowni
6 lipca 2023 – 30 września 2023
Kuratorka: Mariola Balińska
Współpraca: Robert Tyska, Rafał Grabowski

Jan Bułhak urodził się w 1876 roku w Ostaszynie koło Nowogródka. W 1897 ukończył gimnazjum klasyczne w Wilnie. Studiował literaturę i historię na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, po dwóch latach z powodów rodzinnych, nie kończąc studiów, powrócił do majątku rodzinnego w Peresiece koło Mińska.

W 1908 roku po raz pierwszy wziął udział w konkursie fotograficznym ogłoszonym przez „Życie Ilustrowane" (dodatek tygodnika „Kurier Litewski"), jego fotografie zdobyły największe uznanie jury i publikowano je w kolejnych numerach tygodnika. Od 1909 roku artysta nawiązał kontakt listowny z głównymi przedstawicielami piktoralizmu, zrzeszonymi w Foto-Klubie w Paryżu (m.in. Constant Puyo, Robert de la Sizeranne i Léonard Misonne). Już w 1910 fotografie Bułhaka prezentowano na Wystawie Światowej w Brukseli. W tym samym roku w Berlinie „Photographische Mitteilungen" opublikował fotografie artysty wraz z przychylnymi recenzjami. W 1912 artysta doskonalił warsztat fotograficzny u portrecisty Hugona Erfurtha, odwiedzając ośrodki artystyczne Niemiec, między innymi Drezno, Monachium. W 1912 roku przeniósł się do Wilna i wraz z wileńskim malarzem Ferdynandem Ruszczycem wspólnie otworzyli pracownię fotografii artystycznej. Bułhak na zamówienie Zarządu Miasta Wilna podjął się inwentaryzacji zabytków i przygotował obszerną dokumentację najciekawszych obiektów architektonicznych miasta. Podczas pierwszej wojny światowej Bułhak zajmował stanowisko miejskiego fotografa, dzięki czemu mógł wykonać kilkaset zdjęć Wilna, głównie kościołów i ich wnętrz. W 1919 Jan Bułak objął stanowisko kierownika Zakładu Fotografii Artystycznej Uniwersytetu Stefana Batorego na Wydziale Sztuk Pięknych.

W wyniku wojny polsko-bolszewickiej Bułhak wraz z pracownikami Uniwersytetu w lipcu 1920 roku został przeniesiony do Warszawy i pracował w Wydziale Propagandy II Oddziału Inspektoratu Armii Ochotniczej, a następnie w Ministerstwie Spraw Wojennych. Artysta publikował swoje artykuły dotyczące fotografii w najważniejszych czasopismach okresu międzywojennego: „Fotograf Polski", „Fotograf Warszawski", „Nowości Fotograficzne", „Polski Przegląd Fotografii". Jest również jednym z pierwszych autorów polskich książek dotyczących teorii fotografii i technik fotograficznych, między innymi: „Fotografika" (1931), „Technika bromowa" (1933), „Bromografika" (1934), „Estetyka światła" (1935), „Wędrówki fotografa w słowie i obrazie" (1935), „Fotografia ojczysta" (1951). W 1928 roku stworzył, oparty na zasadach Foto-Klubu Paryskiego, Fotoklub Wileński, którego został prezesem. Inicjatywa stanowiła wyraz troski o powstanie i utworzenie środowiska twórców fotografii artystycznej. W 1929 na III Zjeździe Związku Polskich Towarzystw Fotograficznych powierzono mu zadanie stworzenia Fotoklubu Polskiego. W latach 20. i 30. XX wieku Bułhak odbywał liczne podróże

3. Mikołajki, odbudowa mostu drogowego po zniszczeniach wojennych. Fot. Jan Bułhak. Zbiory Kasi i Janusza Pileckich.

4. Łuczany (Giżycko) 1946, Kanał Łuczański z widokiem na jezioro Niegocin. Fot. Jan Bułhak. Zbiory Kasi i Janusza Pileckich.

5. Łuczany (Giżycko) 1946, cotygodniowy targ. Fot. Jan Bułhak. Zbiory Kasi i Janusza Pileckich.

do polskich miast, zbiór zdjęć ułożonych w tematyczne cykle nazwał „Polska w obrazach fotograficznych Jana Bułhaka". Pod koniec lat 30. cała kolekcja liczyła ponad 10 000 zdjęć, zgromadzonych w 158 albumach tematycznych, między innymi: Wilno, Kresy, Wołyń, Lwów, Warszawa, Kraków, Poznań, Pomorze, Gdańsk, Polski Bałtyk, Nowogródzkie.

W 1944 roku podczas walk Armii Krajowej z Niemcami o Wilno spłonęło mieszkanie artysty wraz z pracownią. Na wniosek Ministerstwa Kultury i Sztuki, które zagwarantowało artyście zatrudnienie, w 1945 Bułhak przeniósł się do Warszawy i przystąpił do dokumentacji zniszczonego działaniami wojennymi miasta. W tym samym czasie wykonał także dokumentację Gdańska, Krakowa, Poznania, Tatr oraz tzw. Ziem Odzyskanych, wykonał 2000 zdjęć w prawie 100 miejscowościach.

W 1946 roku powstał Polski Związek Artystów Fotografów, którego prezesem został Jan Bułhak. W tym samym roku wraz z Leonardem Sempolińskim powołał Polskie Towarzystwo Fotograficzne, które później przekształcono w Związek Polskich Artystów Fotografików.

Jan Bułhak zmarł w Giżycku podczas wyjazdu fotograficznego na Mazury w roku 1950 roku.

Mariola Balińska

(fragment życiorysu z albumu
„Jan Bułhak i Paul Czarnecki. Z Wilna do Gdańska",
Gdańsk: Fundacja Karrenwall, 2013